

ФІЛОСОФСЬКЕ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНУ ЯКОСТІ ОСВІТИ

Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

На історичній межі тисячоліть перед системою освіти постає множина принципово нових завдань. Їх зумовлюють кардинальні зміни як у характері суспільного виробництва, так і в цілях, цінностях і самому способі життя широких верств людей. За цих умов сама освіта як специфічний соціальний феномен, призначений для підготовки підростаючих поколінь до успішного життя й діяльності в конкретному суспільстві, опинилася у досить складному стані. Дійсно, сьогодні зміни відбуваються так швидко, глибоко й неочікувано, що люди, в тому числі й працівники освіти, не встигають навіть осмислити їх, не говорячи вже про своєчасне адекватне реагування на них. Так, особливої гостроти набуває сьогодні проблема якості освіти взагалі та особливо якості професійної підготовки фахівців у вищій школі.

Освіта має готувати молодих людей навіть не для завтрашнього, а для післязавтрашнього дня, особливостей якого ми не можемо знати в принципі. Лише розмиті контури його ми можемо спробувати вгадати досить приблизно і з вкрай недостатньою імовірністю. Тому для належного розв'язання завдань освіти необхідне глибоке філософське осмислення сутності й проблем, що постають перед нею. Це пов'язано і з тим, що в масовій суспільній свідомості цивілізаційний розвиток розглядається переважно у позитивному ключі як науково-технічний і соціальний прогрес. Але в дійсності ці процеси несуть і безсумнівні позитиви, і серйозні загрози самому існуванню нашої цивілізації.

Ці загрози значною мірою виникають через недостатнє їх урахування саме в системі освіти, діяльність якої має бути спрямована на таку підготовку фахівців, яка б забезпечували їм не просту суму знань, а системне стратегічне бачення того цілісного природно-соціального, точніше екоантропосоціального середовища, невід'ємною частиною якого вони є і в якому вони існують. Це їх бачення має породжувати розуміння того, що будь-яка діяльність чи навіть окрема дія, свідомо чи неусвідомлювана, що наносить певної шкоди природі, водночас наносить шкоди й їм. Хоча, можливо, не безпосередньо в момент її здійснення, а з певним часовим лагом, інколи досить тривалим.

Саме така асинхронність впливів на природу і на людину і призводить до бездумної й безвідповідальної господарської діяльності людей, яка поставила навколишнє природне середовище на край глобальної катастрофи, призвела до незворотних кліматичних змін і знищила величезну множину видів тварин і рослин. Можливі ж наслідки руйнування біологічного розмаїття ще належним чином навіть не проаналізовані наукою. Уявляється цілком правомірно певну частку провини за цей стан покласти й на систему освіти, філософія якої ще не визначила сучасної парадигми якості та змісту підготовки учнів чи студентів до життя й діяльності в складних умовах, що вимагають термінових і рішучих дій з подолання кризи й відновлення гармонії відносин в системі «людина – суспільство – природа – техносфера».

Однак сьогодні серйозні загрози виникають і з іншого, на перший погляд, несподіваного боку. Так, вкрай негативною тенденцією постає помітне падіння духовності й культури суспільства. Посилюються агресивність і ворожнеча, знижується рівень толерантності у відносинах між представниками різних культур, націй, конфесій тощо. Поширюються прояви тероризму і сепаратизму. І все це відбувається на тлі безвідповідальності учасників зазначених процесів. Ні руйнування матеріальних й духовних цінностей, ні тим більш смерті й каліцтва людей аж ніяк не можуть слугувати виправданням «боротьби» за якісь примарні політичні, економічні чи релігійні ідеї. І тут знов постає проблема якості освіти та її відповідальності за недостатнє прищеплення представникам підростаючих поколінь саме толерантності, відповідальності і розуміння того, що життя і здоров'я людини є найвищою цінністю.

Таким чином, сьогодні висуває принципово нові вимоги до системи освіти, які пов'язані з потребою вироблення нової освітньої парадигми. Перш за все виникає необхідність істотного переосмислення самих цілей, змісту і характеру освіти та її спрямованості в умовах постіндустріального світу, становлення і затвердження інноваційного типу світового розвитку. Водночас ця обставина вимагає глибокого філософського осмислення сутності феномену якості освіти, її змісту і ролі на сучасному етапі цивілізаційного розвитку.

У філософському сенсі якість визначається на рівні живого споглядання через властивість, яка є способом прояву сутності певного об'єкта, явища чи системи по відношенню до інших об'єктів, явищ чи систем, з яким вони вступають у взаємодію. В нашому випадку явищем, якість якого необхідно визначити, виступає освіта, перш за все вища освіта, яка здійснює професійну підготовку фахівців і має забезпечувати належну їх готовність до успішного життя й діяльності в умовах певного суспільства. Якість же її можна визначити через про-

яви сутності освіти по відношенню до суспільних потреб та очікувань, до самих студентів та їх освітніх потреб.

Як підкреслює А.А. Грицанов, свого часу ще Аристотель приписував якості «чотири можливих контексти: наявність чи відсутність уроджених, висхідних здібностей і характеристик; наявність як мінливих, так і стабільних властивостей; властивості і стани, притаманні речі чи явищу в процесі їх існування; зовнішній образ речі чи явища» [1, с. 483]. В принципі, всі ці аспекти мають місце і при аналізі сутності якості й такого конкретного явища, яким виступає освіта. Однак уявляється цілком природним, що сутність якості освіти вимагає конкретизації відповідно до її специфіки і призначення.

Т.О. Лукіна в Енциклопедії освіти визначає якість освіти як збалансовану «відповідність певного освітнього рівня (загальної середньої, профес.-технічної, вищої тощо) численним потребам, цілям, умовам, затвердженим освітнім нормам і стандартам, яка встановлюється для виявлення причин порушення цієї відповідності та управління процесом поліпшення встановленої якості» [2, с. 1017]. Це визначення носить скоріше формальний, ніж змістовний характер, що можна пояснити надзвичайною складністю поняття якості освіти. Дійсно, досить непросто визначити не тільки одну її сутнісну характеристику, а й навіть певну їх множину, які б чітко й однозначно визначали її глибинний сенс і давали б освітянам цілі й орієнтири їх діяльності.

Визначаючи сутність поняття якості вищої освіти, Ю.Ф. Зіньковський пише, що це «комплексна характеристика, яка відображає діапазон і рівень освітніх послуг, що надаються системою освіти відповідно до інтересів особи, суспільства і держави». Вчений при цьому спеціально підкреслює, що якість вищої освіти слід розглядати як «сукупність якостей особи з вищою освітою, що характеризує її професійну компетентність, ціннісну орієнтацію, соціальну спрямованість і обумовлює здатність задовольняти як особисті духовні і матеріальні потреби, так і потреби суспільства» [3, с. 1016].

При аналізі наведених трактувань надзвичайно важливого, складного та суперечливого феномену якості освіти звертають на себе увагу, по-перше, їх певна односторонність. Дійсно, сьогодні якість освіти визначає рівень не тільки професійної, але й соціальної компетентності випускника. Вона ж охоплює як його ціннісну орієнтацію, так і його загальну та професійну культуру, уміння працювати в команді, володіння навичками міжособистісного спілкування та багато інших рис і якостей випускника, які формуються при належному розв'язанні всієї множини завдань з навчання студента, його виховання, соціалізації та особистісного розвитку. Умовою ж їх успішного розв'язання має бути забезпечення організації цілісного навчально-виховного процесу.

По-друге, в розглянутих визначеннях відсутні моменти, які б свідчили не те, щоб про оцінку якості освіти, але й навіть про саму можливість такої оцінки та підходи до її визначення. А вона теж неоднозначна. Дійсно, щоб можна було об'єктивно говорити про якість освіти, необхідно оцінювати як її результат, тобто рівень, зміст і глибину отриманих знань, про міцність набутих умінь та стабільність навичок і характеристики особистісних рис випускника, так і процес його підготовки. Оцінка ж освітнього процесу має охоплювати його цілі, зміст, організацію та реалізацію, а також професійну компетентність, психологічну готовність, педагогічну майстерність, загальну і професійну культуру викладачів, їх моральнісні принципи і переконання.

По-третє, якість освіти неможливо об'єктивно оцінювати без урахування духовного світу випускників та рівня розвитку їх особистої відповідальності за свої помисли, дії й висловлювання, їх громадянської позиції, системи життєвих цілей і цінностей, набутих саме в процесі освіти. Навіть добре підготовлений фахівець, що належним чином засвоїв навчальний матеріал, не може впевнено говорити про якість своєї освіти, якщо від не може знайти застосування своїм знанням та вмінням, якщо він не вміє встановити нормальні відносини з іншими людьми, організувати їх спільну діяльність.

З цих позицій більш змістовним уявляється визначення, запропоноване В.А. Мижериковим, який вважає, що поняття якості освіти включає в себе якість освітніх послуг і якість освітньої підготовки випускника, пошукувача». При цьому «*під якість освітніх послуг* розуміється сукупність характеристик освітнього процесу, яка вимірюється (оцінюється) шляхом узагальнення результатів підсумкових атестацій випускників». Разом з тим «*якість освітньої підготовки випускника, пошукувача* – це сукупність характеристик, отриманих (засвоєних) громадянином в ході освітнього процесу знань, умінь і навичок, затребуваних державою, суспільством, особистістю». Автор зазначає, що якість освіти виміряється (оцінюється) в процесі підсумкової атестації [4, с. 196–197].

Переосмислення проблем освіти та її якості не може бути плідним, якщо воно не спирається на принципи і положення філософії освіти. Тому виглядає цілком закономірним істотне підвищення уваги до філософсько-педагогічної проблематики в дослідженнях останнього часу. Можна назвати роботи таких вчених, як В. Андрущенко, Б. Гершунський, С. Гессен, Е. Гусинський, О. Дольська, І. Зязюн, С. Клепко, М. Кожевникова, В. Кремень, М. Култаєва, В. Лекторський, В. Лутай, Л. Любчик, О. Субетто, Л. Товажнянський, Ю. Турчанінова, Г. Щедровицький та інші.

Вони розглядають цікаві й важливі проблеми феномену освіти, однак, на нашу думку, недостатньо чітко зосереджують увагу на та-

кій її ключовій проблемі, як якість освіти, її оцінка та забезпечення належного її рівня в освітній практиці. Вкрай недостатніми лишаються й культура філософського мислення більшості викладачів вищої школи, їхнє розуміння суспільної місії освіти та поняття її якості. Уявляється, що в основі цієї ситуації лежать досить поширений технократичний характер їх мислення і світобачення. Він також аж ніяк не сприяє їх загальнокультурному розвитку, формуванню духовного світу.

Значення ж якості освіти сьогодні виходить на перший план в умовах ринкових відносин не тільки в економіці, але й в науці, культурі, освіті тощо. Вимоги до неї посилюють прискорення науково-технічного прогресу і процесів глобалізації та особливо широка інформатизація всіх сфер суспільного життя, розвиток телекомунікаційних засобів і технологій. В загальній сукупності проблем, що стосуються якості освіти, чільне місце посідає і її аксіологічний контекст. дійсно сьогодні в суспільній свідомості помітно слабшає розуміння самоцінності знань і освіти. Цілком природно, що це позначається на ставленні студентів до навчання. А при неналежному ставленні й відвертому нехтуванні заняттями неможливо забезпечити бажану якість їх професійної підготовки. На цю ситуацію негативно впливають і такі чинники, як непослідовна, суперечлива державна освітня політика, широка доступність вищої освіти, неможливість багатьом випускникам знайти роботу за отриманою спеціальністю.

Слід розглядати зміст поняття якості освіти з позицій як філософсько-педагогічного підходу, так і конкурентоспроможності фахівця на ринку праці. Перший підхід визначає якість знань, отриманих у вищій школі, їх повноту, системність і науковість, уміння їх практичного застосування. Другий підхід акцентує увагу на відповідності знань змісту і характеру фахової діяльності, гнучкості мислення фахівця й інноваційному підході до використання наявних знань в мінливих умовах діяльності та умінні їх поповнювати, на розвиненості таких якостей, як підприємливість, широта мислення та відповідальність.

Список літератури: 1. Грицанов А.А. // Новейший философский словарь: 3-е изд., исправл. – Мн.: Книжный Дом, 2003. – С. 483. 2. Лукіна Т.О. Якість освіти // Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 1017–1018. 3. Зінковський Ю.Ф. Якість вищої освіти // там само. – С. 1016. 4. Психолого-педагогический словарь для учителей и руководителей общеобразовательных учреждений / автор-составитель В.А. Мижериков. – Ростов н/Д.: Феникс, 1998. – 544 с.